

Zeydî-Selefi Âlim İbnü'l-Vezîr'in Hayatı, Eserleri ve Görüşleri

Elif Yazıcı*

Özet

İbnü'l-Vezîr 775-840 yılları arasında Yemen'de yaşamış Zeydî-Selefi bir âlimdir. Kendi dönemindeki çok değerli âlimlerden ilim tahsil eden İbnü'l-Vezîr, etrafındaki insanlar tarafından "mutlak müçtehid" olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirme, bize onun ilmî seviyesi hakkında fikir vermektedir. İbnü'l-Vezîr'in hayatında pek çok kırılma noktası olmuştur. Önce kelâm alanında temayüz eden İbnü'l-Vezîr, daha sonra hadis ilmine yönelmiştir. Bu zamanda tam bir aksiyon adamı gibi davranan İbnü'l-Vezîr, ilmini toplumdaki ihtilafları çözmek ve müslümanları bir araya getirmek için sarf etmiştir. Ancak, hayatının sonlarına doğru tasavvufa meyletmiş ve uzlete çekilmiştir. Bu makalede, hayatındaki kırılmalar da dikkate alınarak İbnü'l-Vezîr tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Vezîr, Hadis, Kelam, Tasavvuf.

Zaydî-Salafi Scholar İbnü'l-Vezîr's Life, Works And Views

Abstract

İbnü'l-Vezîr lived in Yemen in 775-840 years. He is a Zaydi-Salafi scholar. He took lessons from invaluable scholars that they lived his era. He was qualified unmistakable interpreter of islamic law by people. This qualification, provides insight to us about his level in rational and commentary discipline. Numerous point of failure had been in his life. At first he came to the fore in kalam, later he tended to hadith. He was an actionary in this period. He feed of his scholarship to resolve the disputes in society and round up the muslims. But, he opted out to sufism in his life last time. In this essay, İbnü'l-Vezîr will be introduce taking account in his life points of failure.

Keywords: İbnü'l-Vezîr, Hadith, Kalaam, Mysticism.

Giriş

İbnü'l-Vezîr farklı ilim dallarında kendini yetiştirmiş, Yemenli Zeydî-Selefi hafız bir âlimdir. Aynı zamanda bir aksiyon adamı olan İbnü'l-Vezîr, hayatının büyük bir bölümünü telif ve tadrisle geçirmiştir. Bunu yaparken amacı, müslümanlar arasındaki ihtilafları gidererek toplumdaki birlik ve beraberliği sağlamaktır. Daha çok kelamcı yönüyle temayüz eden İbnü'l-Vezîr'in, Nefisüddin b. İbrâhim el-Alevî (Takıyyüddin Negrânî) (ö. 825) ve Muhammed b. Abdullah b. Zuhayre eş-Şâfiî (ö. 817) gibi âlimlerle görüşmesi hayatında bir dönüm noktası oluşturmuş ve Zeydiyye'den ayrılıp Selef anlayışını benimsemiştir. Ancak bu anlayışı benimsemesine rağmen, sadece nakille yetinmemiş, taklitçiliği reddetmiş ve özgür düşüncesi savunmuştur. Kendisinin "mutlak

* Arş.Gör. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, eyazici@pau.edu.tr

müçtehid" vasfıyla tanımlanması da bunun bir sonucu olmalıdır. Ömrünün çoğunu mücadeleyle geçiren İbnü'l-Vezîr, hayatının sonlarına doğru uzlete çekilmiştir.¹ Kendisi bu yönüyle de nevi şahsına münhasır bir kişidir.

İbnü'l-Vezîr, aynı zamanda pek çok alanda eseri bulunan velûd bir yazardır. Ancak daha çok kelimî konularda yazdığı eserleriyle öne çıkmıştır. Eserlerinin çoğu el yazmasıdır. En meşhur eserleri ise kelimî konulara dair kaleme aldığı *Îsârü'l-Hak 'ale'l-Halk fî Reddi'l-Hilâfât 'alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd* ve adından da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in sünnetini savunmak için yazdığı hadis alanıyla ilgili *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fî'z-Zebbi 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım* adlı eserlerdir. İleri de de temas edeceğimiz üzere *Îsârü'l-Hak* adlı eseri, her ne kadar kelâm ağırlıklı olsa da müellifin Kur'an ayetlerini tefsir etmesi ve tefsir usulüyle ilgili konulara da yer vermesi sebebiyle diğer kelim eserlerinden ayrılmaktadır.

Bu makalenin amacı yukarıda kısaca bahsettiğimiz sebeplerden dolayı bu güzide şahsiyeti tanıtmaktır. Bu bağlamda, öncelikle hayatı, daha sonra da yaşadığı çağda Yemen'in siyasî, dinî, kültürel ve ilmî ortamı, eserleri ve görüşleri hakkında bilgi verilecektir. Bu bilgiler de ağırlıklı olarak, onun *Îsârü'l-Hak 'ale'l-Halk fî Reddi'l-Hilâfât 'alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd*, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fî'z-Zebbi 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım*, *er-Ravzü'l-Bâsım Muhtasarü'l-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, *Tercîhu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân*, *el-'Uzle ve Kabûlü'l-Büşrâ bi't-Teysîr li'l-Yüsrâ* adlı eserlerinden derlenecektir.

1. İbnü'l-Vezîr'in Yaşadığı Çağda (h. 775-840) Yemen'deki Siyasî, Dinî, Kültürel ve İlmî Ortam

İbnü'l-Vezîr hicri VIII. yüzyılın son çeyreği ve IX. yüzyılın ilk yarısında Yemen'de yaşadı. Bu dönemde, Yemen'de siyasi hâkimiyet Resûlîler'in (1229-1454) elindeydi.² İbnü'l-Vezîr siyasi istikrarsızlıkların olduğu bir dönemde yaşadı. O, Mehdi Ahmed b. Yahya (ö. 840) ile Ali b. Selahattin (ö. 840) arasında çıkan ve kanlı

¹ M. Sait Özervarlı, "İbnü'l-Vezîr", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 240-241.

² Resûlîler, Yemen'de 1229-1454 yılları arasında hüküm süren muhtemelen Türkmen asıllı bir hânedandır. Daha geniş bilgi için Bkz. Cengiz Tomar, "Resûlîler", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 1-2.

çatışmalara sebep olan imamet mücadelelerine şahit oldu.³ İbnü'l-Vezîr, bu kavgaları *Tercihu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân* adlı eserinde kaydetmiştir.⁴

San'a'da siyasi alanda olduğu gibi dinî/itikadî alanda da anlaşmazlıklar mevcuttu. Burada Hanefî, Şâfiî, Hanbeli gibi Sünnîler olmakla birlikte, Zeydiyye mezhebi daha ağırlıktaydı. İbnü'l-Vezîr'in doğduğu yıllarda Hanbeli bazı âlimler Eş'ariyye'ye intisap etti. Hanbelî ve Eş'ariler aralarında çok şiddetli tartışmalar vuku buldu. Hatta sırf bu yüzden bazı âlimler Yemen'i terk etti.⁵

Münazara, savaş ve çeşitli fırkalarla mücadeleler olsa da Yemen'de kültürel ve ilmi hayat asla canlılığını yitirmedi. Bu alanlardaki ilerlemeler, İbnü'l-Vezîr zamanında da devam etti.⁶ Sünnî bir politika takip eden ve hemen hemen tamamı âlim olan Resûlî sultanları yazdıkları kitaplar, yaptırdıkları medreseler ve kurdukları kütüphanelerle ilmi hayatın canlılığını korumasında bir hayli etkili oldular. İlmiye sınıfı hem vakıflarla hem de vergilerden kendilerine ayrılan payla desteklendi. el-Melikü'l-Müeyyed Dâvûd'un (696-721) Taiz'de inşa ettirdiği medresenin kütüphanesinde 100.000 kitap bulunduğu rivayet edilmiştir. Melikü'l-Eşref İsmâil (778-803) ve el-Melikü'z-Zâhir Yahyâ'nın (831-842) aynı şehirde kurdukları Eşrefiyye ve Zâhiriyye medreselerinin de kütüphaneleri vardı. Sultanlar bazı kitapları dışarıdan temin ederdi. Aynı zamanda, ünlü bir âlim veya değerli bir kitap getirildiğinde bunları bizzat katıldıkları törenlerle karşılardı. Resûlî sultanlarının bu tutumu birçok âlimin, onların kendi bölgelerine yerleşmesine vesile oldu.⁷

2. Hayatı

İbnü'l-Vezîr'in künyesi Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Murtazâ b. el-Fazl el-Hasenî el-Kâsımî el-Yemenî'dir.⁸ Hicri 775 yılının Recep ayında Yemen'in

³ Said b. Ahmed Efendi, *Kavaidü'l-Menhec İnde İbni'l-Vezîr el-Yemeni*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2007, s. 24.

⁴ İbnü'l-Vezîr, *Tercihu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân*, Kahire 1948, s. 3.

⁵ Ahmed Efendi, *Kavaidü'l-Menhec*, s. 25-26. Burada bir amelî (Hanbelî) mezhepten itikadî (Eş'ariyye) mezhebe geçişten bahsedilmiştir. Ancak Hanbelilik hem bir fikhî-amelî mezhebi hem de Ehl-i hadîs ekolünün itikadî çizgisini temsil eder. Bu açıdan değerlendirildiğinde Hanbelilikten Eşariliğe geçişin bir amelî mezhepten itikadî mezhebe geçiş anlamına gelmediği tespitinde bulunulabilir.

⁶ Ahmed Efendi, *Kavaidü'l-Menhec*, s. 31.

⁷ Tomar, "Resûlîler", *DİA*, XXXV, 2.

⁸ Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Meâ'cîm ve'l-Meşyahât ve'l-Müselât*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1982, II, 1125; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn: Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabîyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, III, 35; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-Lâmî' li-*

Zahrâveyn bölgesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihinin h. 765 veya 775 olduğu yönünde iki farklı görüş bulunmakla birlikte, ikincisi daha yaygın ve muteberdir. İbnü'l-Vezîr künyesini, beşinci ceddî Vezîr Muhammed el-Affî'den itibaren *Âlü'l-Vezîr* olarak bilinen ailesine nispetle almıştır. İlimle şöhret bulmuş bir aile çevresinde yetişen, babası şair ve hatip olan İbnü'l-Vezîr pek çok âlimden ilim tahsil etmiştir. Eğitim aldığı hocalar ve ilim dallarını sıralayacak olursak;

(1) Arap dili ve edebiyatını Hâdî b. İbrâhim el-Vezîr (ö. 822) ve Muhammed b. Hamza b. Muzaffer (ö. 836)'den,

(2) Kelâm ilmini Ali b. Abdullah b. Ebi'l-Hayr el-Yemenî (ö. 836)'den,

(3) Fıkıh usûlünü ve tefsiri Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım (ö. 837)'dan,

(4) Furu'u Abdullah b. Hasan ed-Devvârî (ö. 800)'den,

(5) Hadis ilmini Muhammed b. Abdullah b. Zuhayre (ö. 817),⁹ Necmeddin Muhammed b. Ebü'l-Hayr el-Kusvâ eş-Şâfiî, (ö. 836) Zeynüddîn Muhammed b. Ahmed et-Taberî (ö. 795), Ebü'l-Yemen eş-Şâfiî olarak da tanınan Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 809), Kastallânî (ö. 923), Nefisüddîn el-Alevî (ö. 825)¹⁰, Nâsır b. İmamü'l-Mutahhar el-Hasenî (ö. 802)'den tahsil etmiştir.

Ehli'l-Karnî't-Tâsi', Beyrut trs, VI, 272; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Malâyin, Beyrut 1996, V, 300; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini men Ba'de'l-Karnî's-Sabi'*, thk. Muhammed Hasan Hallâk, Dâru İbn-i Kesir, Beyrut 2006, II, 636.

⁹ Muhammed b. Abdullah b. Zuhayre b. Ahmed b. Atıyye el-Mekkî. İbni Zuhayre olarak bilinir. Fâkih, hadis hafızı, dilci, şair. Hicri 701 senesinde Ramazan bayramı gecesi Mekke'de dünyaya gelmiştir ve orada yetişmiştir. Şâfiî mezhebine mensuptur. Mekke'de Şeyh Halil el-Mâlikî, Muhammed b. Sellâm el-Hadramî, İzz b. Cemaa, Mısır'da Nüveyrî, Zeyneddîn el-İrâkî (ö. 806), Sübkî, İbn-i Müllekân (ö. 804) ve Şam'da el-Ezrâî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Pek çok öğrenci yetiştirmiş, Yemen'e fetvâlar göndermiştir. Kendisine *âlemü'l-hicaz* lakabı verilmiştir. Hicri 817 senesinde 16 Ramazan Cuma akşamı vefat etmiştir. Eserleri arasında *Kavaidu'l-İrâb li İbn-i Hişam*, *Şerhu Kat'u Müteferrikatün mine'l-Hâvi's-Sağir*, *Ecvebetün ani'l-Mesâile* yer almaktadır. Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, 749; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, III, 443.

¹⁰ Süleyman b. İbrahim b. Ömer b. Ali b. Ömer b. Nefisüddîn el-Akkî el-Adnanî ez-Zebîdî et-Tâizî el-Hanefî. Sufî, muhaddis. Hocası Ali b. Raşid'e nisbeten Nefisüddîn el-Alevî olarak bilinir. Hicri 16 Recep 745 günü dünyaya gelmiştir. Babasından, Şimâhî'den ve Ali b. Raşid'den ilim tahsil etti. Bulkaynî, İbn-i Müllekân, İrâkî, Heytemî ve Menavî gibi âlimlerden icazet aldı. Hadis ilminde derinleşti ve Yemen bölgelerindeki hadisçilerin hocası oldu. İnsanlar uzak bölgelerden gelip ona öğrenci oldular. Buhari'yi elli defadan fazla okuduğunu söylemiştir ve bu yüzden hocası onu *sâhibu'l-gâmus* olarak nitelemiştir. Ölünceye kadar çeşitli medreselerde ders vermiş ve hicri 825 yılında Tâiz'de vefat etmiştir. Eserleri *Kitabu'l-Erbain* (hadis), *İrşadü's-Sâlikîn* (tasavvuf)'dir. Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, I, 305; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifin*, I, 782.

Ayrıca Medine, Sa‘de, San‘a ve Yemen’in diğer şehirlerinde ikâmet eden çok değerli âlimlerden de ders almıştır. Kendisi de pek çok öğrenci yetiştiren İbnü'l-Vezîr'in en meşhur talebeleri Muhammed b. Abdullah b. el-Hâdî el-Vezîr (ö. 897), İmâmü'n-Nasır Selahaddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 840), Abdullah b. Muhammed b. el-Mutahhar, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman el-Hamzâ'dır.¹¹

Nefisüddîn b. İbrâhim el-Alevî ve Muhammed b. Abdullah b. Zuhayre eş-Şâfî gibi âlimlerle görüşmesi Zeydiyye'den ayrılıp Selef anlayışını benimsemesinde çok etkili olmuştur. Zeydî-Mu'tezilî bir çevrede yetişen (ki bu etki eserlerinde de açıkça görülmektedir) İbnü'l-Vezîr'in fikri dönüşümünde Mekke'deki ilim çevresinin yanı sıra -Gazâlî'de (ö. 505) olduğu gibi- zamanındaki ilim anlayışı ile ilim adamlarının tavrının da payı büyüktür. Ayrıca İbn Teymiyye (ö. 728) ile İbn Kayyim'in (ö. 751) eserlerini tanıması böyle bir tercihe gitmesini hızlandırmıştır. Yemen'deki Zeydîlerin arasında İbnü'l-Vezîr'le başlayan Selefî çizgi etkisini sürdürerek Şevkânî'ye (ö. 1250) kadar devam etmiştir.¹²

Ömrünün sonlarına doğru Hicaz'dan ayrılıp Yemen'e dönmüş, çeşitli merciler onun hakkında iftiralarda bulunmuştur. Bunun sonucu olarak da mutaassıp Zeydîlerin sert tenkitlerine mâruz kalmıştır. Bu dönemde inzivaya çekilerek ücra yerlerde yaşamaya başlamış,¹³ zühde ve verâya meyletmiştir. Aynı zamanda, *mescid-i vehb*, *mescid-i nugum*, *mescid-i ehzar* denilen (hepsi de yüksek yerlerde bulunan) mescitlerde zikir ve ibadetle meşgul olmuştur. Bu mekânların bazılarında üç ay (Recep, Şaban, Ramazan) boyunca uzlete çekilmiştir.¹⁴ Halvete çekildikten sonra ibadetin tadını almış ve bunun dışındaki her şey gözünde küçülmüştür. İbadetlerinden aldığı haz o kadar çoktur ki hayatının çoğunu bu şekilde geçirmedeği için epeyce hayıflandığı ifade edilmektedir.¹⁵

Hicrî 840 senesinde Yemen'de özellikle Sa‘de ve San‘a'da salgın bir veba, içlerinde San‘a melikin de olduğu 80.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden

¹¹ İbnü'l-Vezîr, *el-'Uzle ve Kabûlü'l-Büsrâ bi't-Teysîr li'l-Yüsrâ*, Dâru's-Sahabeti li't-Türâs, Tanta 1992, s. 13-14; *Tercîhu Esâlibi'l-Kur'ân*, s. 3-4; *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, thk. Şuayb Arnâut, Müessesü'r-Risale, Beyrut 1994, I, 14,102; Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, 637.

¹² Özervarlı, "İbnü'l-Vezîr", *DİA*, XXI, 241.

¹³ Özervarlı, "İbnü'l-Vezîr", *DİA*, XXI, 240.

¹⁴ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, I, 67.[Nâşirin mukaddimesi]

¹⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, II, 646.

olmuştur.¹⁶ İbnü'l-Vezîr de h. 839 yılında vebaya yakalanmış, altı ay bu hastalıkla mücadele etmiş ve h. 840 yılının Muharrem ayının yirmi dördünde 65 yaşında vefat etmiştir.¹⁷ Kabri San'a'da bulunan ve bugün "Mescid-i Ferve b. Müseyk" olarak bilinen "Mescid-i Rivayette"dir.¹⁸

3. İlmî Kişiliği

İbnü'l-Vezîr aklî ve naklî pek çok ilme derin vukufiyeti olan bir şahsiyettir. Sarf, nahiv, beyan, meâni, fıkıh ve fıkıh usûlü gibi alanlarda yüzlerce kitap ve çok sayıda hadis ezberlemiştir. Görüşlerinin temelini Kur'an ve sünnetin oluşturduğu İbnü'l-Vezîr, kendisini bu kaynakların talebesi olarak tanımlamıştır. İlahi nurla aydınlanmayı istediği için doğrudan bu asli kaynaklara yönelmiştir. Onun bu kaynaklara yönelmesinin bir diğer sebebi de parçalanmış, gruplaşmış ve birbirlerini küfürle itham eder hale gelmiş ümmeti aydınlatmak istemesidir. Sünnetle ortaya çıkan Kur'an ilimlerine olan vukufiyeti onu Allah'ın kitabıyla amele sevk etmiştir. İçtihadı savunan, çağdaşı taklitçi âlimleri tenkit eden İbnü'l-Vezîr, hiçbir zaman Hz. Peygamber'in sünnetinden ayrılmamıştır. Taklitçiliği reddetmesi sebebiyle kendisine muhalif olanlar, düşmanca davranmış ve onu gözden düşürmeye çalışmışlardır. Ona bu şekilde davrananlardan biri de hocası Cemâleddin Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım (ö. 837)'dir.¹⁹ Ancak itikâdî bazı meselelerde ona muhalif olanlar bile yaşadığı dönemde onun gibi bir âlimin olmadığını itiraf etmiştir. İbnü'l-Vezîr, kendisine tabi olanların düşünce hürriyetini kısıtlamadığı gibi, insanları aşırılıktan ve taklitten de men etmiştir.²⁰

Şevkânî'nin gerek İbnü'l-Vezîr gerekse onun ilmî seviyesi hakkındaki değerlendirmeleri şu şekildedir: "*İbnü'l-Vezîr'i anlatmaya kelam yetmez. Dört mezhep imamından sonra gelip onlar gibi içtihat etmeye çalışan âlimlerle tartışır, Eş'ari ve Mu'tezili önderlerin görüşlerinin zayıflığını/yetersizliğini açıklar. Derin bir hadis ve rical bilgisine sahiptir. İlmî manada onu tanımak isteyen kişinin, onun eserlerini incelemesi yeterlidir. Bir mesele hakkında konuştuğu zaman, kendisinden sonra gelenler*

¹⁶Zeynüddîn Abdülbâsî b. Halil b. Şahin el-Malatî, *Neylû'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2002, IV, 430; Takiyyuddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkadir el-Makrizî, *es-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VII, 337.

¹⁷ İbnü'l-Vezîr, *Tercîhu Esâlibi'l-Kur'an*, s. 6.

¹⁸ Özervarlı, "İbnü'l-Vezîr", *DİA*, XXI, 240.

¹⁹ İbnü'l-Vezîr, *Tercîhu Esâlibi'l-Kur'an*, s. 4-5.

²⁰ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, I, 10. [Nâşirin mukaddimesi]

bilgi olarak onun konuşması dışında herhangi bir kaynağa müracaat etmeye gerek duymazlardı. Hocalarıyla tartışır, rekabet eder ve delilleriyle onları yenerdi. Hocalarının tamamı birleşse onların ilmi İbnü'l-Vezîr'in ilmini geçemezdi. Bildiği çok, bilmediği azdı. Onun zamanında ilim alanında onun kadar mütehassıs olan başka bir kimse yoktu. Yaşadığı çağda Yemen'de kendisi gibi bir kimse dünyaya gelmemiştir denilirse, yanlış olmaz.”²¹

İlmi seviyesi hakkında bir fikir vermesi açısından aşağıda aktaracağımız anekdotun da faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bir gün İbnü'l-Vezîr'in hocası Muhammed b. Zuhayre'ye gelerek, “Efendimiz İmam Şâfi’ye ya da Ebu Hanife’ye intisap etseniz ne güzel olurdu” derler. Bunun üzerine İbn Zuhayre sinirlenerek, şu ifadeleri kullanır: “Birine intisap etmeye ya da birini taklit etmeye ihtiyacım olsaydı, bu kişi İbnü'l-Vezîr ya da onun torunu Hâdî'den başkası olmazdı.”²² Hocasının öğrencisi hakkında sarf ettiği bu sözler İbnü'l-Vezîr'in ilmî yetkinliğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

4. Eserleri

Çok genç yaşından itibaren te'lifle meşgul olan İbnü'l-Vezîr, ölünceye kadar eser telif etmeye devam etmiştir. Eserlerinin çoğu el yazması şeklinde bulunmaktadır. Basılmış olanlar, tüm te'liflerinin yarısından daha azdır. Hadisle ilgili olan *el-‘Avâsım ve'l-Kavâsım* adlı eserini 30 senede yazmıştır. Çok çeşitli alanlarda yazmasına rağmen eserleri ağırlıklı olarak kelâm ve akaide yöneliktir. Eserlerinde görülen ortak özellik, yaşadığı çağda parçalanmış bir halde olan İslam ümmetini tek bir çatı altında toplamak ve dini doğru bir şekilde anlatmaya çalışmaktır.

Temel itikadî meselelerde Selef metodunu benimseyen İbnü'l-Vezîr eserlerinde Allah'ın varlığı, sıfatları, kader ve tekfir gibi konularda genellikle İbn Teymiyye ekolünün görüşlerini tekrar etmiştir. Allah'ın varlığını ispatta fitrat delili üzerinde durmuş, inanç konularının genelinde de Kur'ânî istidlâlleri öne çıkarmaya çalışmıştır. Kur'ândaki delillerin felsefî delillerden daha isabetli ve kesin olduğunu söyleyen İbnü'l-Vezîr, bu görüşünü kanıtlamak amacıyla *Tercihu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân* adlı risalesini kaleme almıştır.²³

²¹ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, 645.

²² Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, 644-645.

²³ Özervarlı, “İbnü'l-Vezîr”, XXI, 241.

Eserlerine geçmeden önce üslubu hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Onun üslubuyla ilgili yorum yapanlar şu ifadeleri kullanmışlardır: “*Hicri sekizinci asırda yazım üslubuna mecaz hâkimdi ve bundan dolayı yazılan eserlerin manalarını anlamak güçtü. Bu durumun aksine İbnü'l-Vezîr'in üslubu ise hem şekil hem de içerik yönünden mükemmeldi. O, cümlenin biçimine önem verir, seciyi (kafiye) kullanır ama bunu çok doğal bir şekilde yapardı.*”²⁴ Şevkani'nin bize aktardığına göre onun üslubu ne kendi çağında yaşamış ne de kendinden sonraki çağlarda yaşamış bir kimsenin üslubuna benzerdi.”²⁵

4. 1. Kelâm ve Akâidle İlgili Eserleri

1. *İsârü'l-Hak 'ale'l-Halk fî Reddi'l-Hilâfât 'alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd* (Kahire 1318, Kahire trs.; Beyrut 1403/1983, Beyrut 1407/1987). Bu eser hicri 837 milâdi 1434 yılında müteahhirîn Selef metoduna göre kaleme alınmıştır ve müellifin son eseridir.²⁶ Selef metoduna göre yazılmasına örnek olarak, şunu kaydedebiliriz: “O, âlemin yaratılışı, hudûsu, Allah'ın varlığı konularına dair kelâmcıların görüşlerine yer verdikten sonra şu cümlelerle kendi görüşünü ifade eder: ‘*Biz Allah'ın varlığı hakkında bir delile ihtiyaç duymuyoruz, fitrî zaruretle biliyoruz ki mevcudatı yarattı, yönetti. Kadir ve âlim olduğu için en güzel isimleriyle övülmeye layıktır.*’ İbnü'l-Vezîr, bu eserin içerik açısından da lafzına mutabık olduğunu söylemiş ve onu ismiyle müsemma kılması için Allah'a niyaz etmiştir.”²⁷

Eser, bir mukaddime, on üç bölüm ve bir hâtimedden oluşur. Mukaddimedede, eserin itikadî konularda çok sayıda görüş ayrılığı ve tekfir suçlamaları arasında doğru olanı tespit etmek amacıyla yazıldığına işaret edilir. Sonra da sırasıyla ilim, tevhid ve nübüvvetin ispatı, bi'datlar, te'vil, esmâ-i hüsnâ, Allah'ın fiillerinde hikmet, irade ve kader, ef'âl-i ibad ve tekfir konularına yer verilir. Eser muhteva olarak akâid ve kelâmla ilgili olsa da sahih tefsiri bilmenin metodu, Hz. Peygamber'in tefsiri, sahabe ve tabiun müfessirleri ve metotları, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, Kur'an'da tekrarlar, muhkem-müteşâbih, hakikat-mecaz gibi tefsir ilmiyle ilgili konular da mevcuttur. Ağırlıklı olarak

²⁴ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, I, 108-109. [Nâşirin mukaddimesi].

²⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, 646.

²⁶ Özervarlı, “İbnü'l-Vezîr”, *DİA*, XXI, 241.

²⁷ İbnü'l-Vezîr, *İsârü'l-Hak 'ale'l-Halk fî Reddi'l-Hilâfât 'alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, 15-16, 33.

Kur'an ayetlerini ve hadisleri delil olarak sunması, kelâmi içerikli bazı ayetleri tefsir etmesi, şiirle iştişadı da bir yöntem olarak kullanması gibi sebeplerden ötürü diğer kelâm kitaplarından farklı olduğunu ve tefsir-kelam ağırlıklı bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Kelâm kitaplarından farklı bir tasnif ve üsluba sahip olması, ihtilâfların çözümünde Kur'an'a sıkça atıflar yapılması eserin beğenilen taraflarıdır. Ancak sistematik bir eser olmaması ve çokça tekrar içermesi kitaptan faydalanmayı zorlaştırmaktadır.²⁸

İbnü'l-Vezîr bu eserinde kelam, tefsir, hadis, fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında pek çok kaynaktan faydalanmıştır. Dipnotlarda (çok fazla olmamakla beraber) faydalandığı eserlerin müelliflerinin hal tercemelerine yer vermiştir. İbnü'l-Vezîr kelâm ve akaid alanında İbn Abdilber'in (ö. 463) *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd*, Gazzâlî'nin (ö. 505) *el-İktisâd fi'l-İ'tikad, el-Maksadü'l-Esnâ, İlcâmü'l-'Avâm'an 'İlmi'l-Kelâm*, Şehristânî'nin (ö. 548) *Nihayetü'l-İkdâm fi 'İlmi'l-Kelâm*, İbn Metteveyh'in (ö. V. [XI]. yüzyılın ortaları) *et-Tezkire fi Ahkâmi'l-Cevâhir ve'l-A'râz*, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597) *Telbîsü İblîs*, Şeyhu'l-Muhtar Mu'tezilî olarak da bilinen Muhtâr b. Mahmud el-Acelî'nin (ö. 606) *Kitabu'l-İstiksâ fi mâ Belağnâ min Kelâmi'l-Kudemâ*²⁹, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606) *Kitâbü'l-Erba'in, Nihâyetü'l-'Ukul*, Beyzâvî'nin (ö. 685) *Tavâli'ul-Envâr*, Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin (ö. 728) *Minhâcü's-Sünne*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin (ö. 748) *Mîzânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl* ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751) *Hâdî'l-Ervâh* adlı eserinden faydalanmıştır.

Hadis, tefsir, fıkıh-fıkıh usulü, tarih-siyer ve İslam tasavvufu alanlarında ise aşağıdaki kaynaklardan faydalanmıştır. (1) İmam Mâlik (ö. 179) *el-Muvatta'*, (2) Ahmed b. Hanbel (ö. 241) *el-Müsned*, (3) Buhârî (ö. 256) *el-Câmi'u's-Sahîh*, (4) Ebû Dâvûd (ö. 275) *es-Sünen*, (5) İbn Hibbân (ö. 354) *el-Müsnedü's-Sahîh*, (6) Taberânî (ö.

²⁸ Özervarlı, "İbnü'l-Vezîr", XXI, 241.

²⁹ Takıyyüddin en-Necrânî adıyla meşhur olan Muhtâr b. Mahmud el-Acelî'nin (ö. 606) hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bizim için önemli olan *Müctebâ* olarak da bilinen *Kitabu'l-İstiksâ fi mâ Belağnâ min Kelâmi'l-Kudemâ* adlı eseridir. Çünkü İbnü'l-Vezîr'in en başta *Tercihu Esâlîbi'l-Kur'an 'alâ Esâlîbi'l-Yünân* olmak üzere *İsârü'l-Hak 'ale'l-Halk fi Reddi'l-Hilâfât 'alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd* ve *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zeb'an Sünneti Ebi'l-Kasım* adlı eserlerinde bu kitaptan iktibaslar yaptığı söylenmektedir. Bkz. Muhtâr b. Mahmud el-Acelî el-Mu'tezilî, *Kitabu'l-İstiksâ fi mâ Belağnâ min Kelâmi'l-Kudemâ*, Kahire 1999, s. 9-10, 15. Takıyyüddin en-Necrânî hakkında daha geniş bilgi için bkz. Özcan Taşçı, *Son Mutezile Kelamcısı Takıyyüddin Necrani*, Sentez Yayım ve Dağıtım Tic. San. A. Ş, Bursa 2013.

360) *el-Mucemü'l-Kebîr*, *el-Mucemü'l-Evsat*, *el-Mucemü's-Sağir*, (7) Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405) *el-Müstedrek*, (8) İbni Battâl el-Kurtubî (ö. 449) *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh*, (9) Gazâlî (ö. 505) *el-Müstasfâ*, (10) Beğavî (ö. 516) *Me'âlimü't-Tenzil*, (11) Zemahşeri (ö. 538) *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve Esâsü'l-Belâğa*, (12) İbnü'l-Cevzî *Câmi'u'l-Mesânîd bi-Hasri'l-Esânîd*, (13) Fahreddin er-Râzî (ö. 606) *Mefâtîhu'l-Gayb*, (14) İbnü's-Salâh (ö. 643) *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, (15) İbnü'l-Esîr (ö. 646) *Câmi'ul-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl, en-Nihâye*, (16) İbnü'l-Hâcib (ö. 646) *Muhtasarü'l-Müntehâ*, (17) Mecdüddin İbn Teymiyye (ö. 652) *el-Müntekâ*, (18) Münzirî (ö. 656) *et-Terğib ve't-Terhîb*, (19) Nevevî (ö. 676) *Riyâzü's-Sâlihîn, el-Minhâc fi Şerhi Sahihi Müslîm b. Haccâc*, (20) Zehebî (ö. 748) *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, (21) Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771) *Cem'u'l-Cevâmi'*, (22) İbn Kesîr (ö. 774) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (23) Heysemî (ö. 807) *Mecma'u'z-Zevâ'id*, (24) İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852) *Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr*.³⁰

Ayrıca müellif bu eserinde, kendisinin başta *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zeb 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım* olmak üzere *el-Burhânü'l-Katı' fi İsbâti (ma'rifeti)'s-Sâni'*, *Tercîhu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân*, *el-'Uzle ve Kabûlü'l-Büşrâ bi't-Teysîr li'l-Yüsrâ* adlı eserlerine de atıflarda bulunmaktadır.

2. *el-Burhânü'l-Katı' fi İsbâti (ma'rifeti)'s-Sâni'* (Kahire 1349, Dimaşk 1409/1988). Müellif eserini h. 801 yılının Recep ayında bitirmiştir. Muhtemelen İbnü'l-Vezîr'in kaleme aldığı ilk eserdir. Adından da anlaşılacağı üzere müellif bu eserde Allah'ın varlığı konusunda deliller sunmuştur. Ayrıca Allah'a iman konusunu ve bu konu hakkında Mutezile ve Eş'ariyye arasındaki ihtilafları ele almıştır.³¹

3. *Tahrîrü'l-Kelâm fi Mes'ele'ti'r-Rü'ye ve Zikru mâ dâre beyne'l-Mu'tezile ve'l-Eş'ariyye*. Mu'tezile ve Eş'ariyye arasında tartışılan rü'yet meselesi hakkındadır.³²

4. *Tercîhu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân* (Beyrut 1404/1984). Dinlerin temel ilkelerinin açıklanmasına yer verdiği eseridir.³³

4. 2. Hadisle İlgili Eserleri

³⁰ Ahmed Efendi, *Kavâidü'l-Menhec*, s. 87-89.

³¹ Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Mesâdirü'l-Fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Ebûzabî 2004, s. 135.

³² İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim Muhtasarü'l-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, nşr. Ali b. Muhammed el-İmrân, Dâru Alemlî'l-Fevâid, s. 30.

³³ İbnü'l-Vezîr, *Tercîhu Esâlîbi'l-Kur'ân*, s. 2.

1. *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zeb 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım*. (nşr. Şuayb el-Arnaût, Amman 1406/1986; Beyrut 1412/1992). İbnü'l-Vezîr'in en hacimli eseri olup Selef metoduna döndükten sonra Yemen'deki hocası Cemâleddin b. Ebi'l-Kâsım tarafından kendisine gönderilen ve hadis ehlini hedef alan risâlelere karşı yazılmıştır. Risalet müessesesi ve onun yayılışıyla ilgilidir. Müellifin bu kitabı farklı ilim dallarındaki önemli konuları kapsaması açısından da değer taşımaktadır. Hafızası, dikkati, yoğun araştırmaları sonucu Kur'an ve sünnetten çıkardığı delillerle görüşlerini ortaya koymuştur. Eser anlaşılır bir üsluba sahiptir.³⁴ İlk baskısı dört cilt şeklinde yayımlanan eserin ilk cildine müellif mukaddimeyle başlamıştır. Mukaddimedede delillerle Allah'ın sünneti, Menâkıb (Hz. Peygamber, Ehl-i beyt ve Ashab), Allah'ı bilmenin en iyi metodu gibi konulara yer vermiştir. Eseri telif etmesinin sebebini zikrederek mukaddimeye son vermiştir. İlk ciltte ilimde içtihadın zorluğu/kolaylığı ve bu görüşleri savunanların içtihadın şartları hakkındaki görüşleri, müçtehidin nâsih-mensuh bilgisine duyduğu ihtiyaç, sahabenin içtihadı ve örnekleri, te'vil ehlinin rivayeti kabulü, umum-husus hakkındaki görüşler gibi konular işlenmiştir. İkinci ciltte Ahmed b. Hanbel'in teşbih ve tecsim hakkındaki tenzihçi görüşü, hadis imamlarını mutlak bir şekilde tenzih etmesi, yaratılışın delilleri, Kur'an ve tecvidi, bu bağlamda Kur'an'ın mahlûk olup olmadığıyla ilgili görüşler, rü'yet meselesi gibi konular yer almaktadır. Üçüncü ciltte Mu'tezile'nin müteşâbih ayetleri te'vil etmesi, kazâ-kader ve bu konuya iman etmenin gerekliliği hakkında yetmişden fazla hadis, kulların fiilleri ve bu bağlamda da Ehl-i Sünnet'e nispetle teklif-i mâ lâ yutak'ı savunanlara cevaplar gibi konulara değinmiştir. Dördüncü ciltte ise hadisçilerin tecsim, cebr, irca ile ilgili rivayet ettikleri görüşler ve bununla ilgili olarak müellifin onlara verdiği cevaplara, imâmet konusuna yer vermiş ve eserini meşhur kasîdesi *kasîde-i lâmiyye* ile bitirmiştir.³⁵ Şevkânî'nin görüşüne göre eğer bu eser Yemen'in dışına çıksaydı Yemenlilerin iftihar kaynağı olurdu.³⁶

2. *er-Ravzü'l-Bâsım Muhtasarü'l-'Avâsım ve'l-Kavâsım* (Kahire 1385/1965; Beyrut 1399; Riyad 1403). Yukarıdaki eserin muhtasarı olup müellif h. 817 yılının Şaban ayında yazımını bitirmiştir. İbnü'l-Vezîr bu eseriyle bi'datçılara yardım eden, taklidi savunan, Yunan felsefesini Kur'an ayetlerinden üstün gören, Hz. Peygamber'in

³⁴ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, I, 83-84, 126.[Nâşirin mukaddimesi]

³⁵ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, I, 82-98. [Nâşirin mukaddimesi]

³⁶ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, 645.

sahabesini eleştiren kötü niyetli sünnet düşmanlarına hücum etmiştir. Ayrıca sünneti yücelterek, hadise ve hadisçilere yardım ederek, içtihadı savunarak, dini ilimleri (nebevî sünnet ve sahabe hadisi) öğrenmeyi teşvik ederek ve bu ilimleri kitabının temeli yaparak bu çabasını ortaya koymuştur.³⁷

3. *Tenkihu'l-Enzâr fî 'Ulûmi'l-Âsâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1366) Müellif eserini h. 813'te yazmıştır. Eser hadis ilimlerini kapsar ve müellif eserini hadis öğrencisinin ihtiyaç duyduğu bir ilim olan fıkıh usulüyle geliştirmiştir. Bu eser Zeydiyye mezhebini tanıtmaya açısından da faydalı olmuştur. Ayrıca eser, Emîr es-San'ânî (ö. 1182) tarafından *Tavzihu'l-Efkâr li-Me'ânî Tenkihi'l-Enzâr* adıyla şerh edilmiştir.³⁸

4. 3. Diğer Eserleri

1. *el-'Uzle ve Kabûlü'l-Büşrâ bi't-Teyisîr li'l-Yüsrâ* (Tanta 1412/1992). Adından da anlaşılacağı üzere bu eser tasavvufu ilgilidir. Üç bölümden oluşur. İlk bölümde yazar halvet ve uzletin verdiği lezzetten, buna ek olarak uzletin günahlardan, helak edici şeylerden sakınmak, ibadetle meşgul olmak, farzlar dışında nafileleri de muhafaza etmek için bir vesile olduğundan ve uzlete çekilen kimsenin neler yapması gerektiğinden bahseder. Uzletin kişinin kalbini hasetten, nefretten, gururdan, riyadan, kibirden ve tüm kötülüklerden temizlediğini, aynı zamanda sabır gibi iyi özelliklerin muhafazasını sağladığını anlatır. Sabrın esaslarının neler olduğunu ve sabrın faydasını delillerle açıklar. Mertebe olarak sabrın tevhidden sonra geldiğini, faydasının da şeytanın insana verdiği vesveseye engel olmak olduğunu ve tevazunun da en faziletli ibadet olduğunu izah eder.

İkinci bölümde cihatla ilgili hadislerle yer verir. Üçüncü ve son bölümdeyse fitneden ve insanın fitneyle karşılaştığı zaman ne yapması gerektiğinden bahseder. Müellif, şu tavsiyelerle eserine son verir: *“Halvetini bitirdiğin zaman amelde kitap ve sünnete muvâfakâta önem ver, salihlerin kitaplarını dikkatlice oku, senden sonra uzlete*

³⁷ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 6. [Nâşirin mukaddimesi].

³⁸ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 84. [Nâşirin mukaddimesi]

çekilecek kimse için faydalı olacak ve kalbini tüm günahlardan temizleyecek tavsiyelerde bulun.”³⁹

2. *el-Emr bi'l-'Uzle fî Âhiri'z-Zamân (Enîsü'l-Ekyâs fî Fazli'l-Î'râzi 'ani'n-Nâs)* (nşr. İbrâhim b. Abdülmecîd, Riyad 1413)⁴⁰.

3. *Riyâzu'l-Ebsâr fî Zikri'l-Eimmeti'l-Akmâr ve'l-Ulemâi'l-Ebrâr*⁴¹.

4. *Tuhfetü's-Sâfi*. Kardeşi Hâdi b. İbrahim el-Vezîr için açıkladığı tasavvufi beyitlerdir.⁴²

5. *Tahsisu Ayeti'l-Cumua*.⁴³

6. *Hasru Âyeti'l-Ahkâm*. 236 ahkâm ayetinin tefsirinin yer aldığı eseridir.⁴⁴

7. Muamelat ilmi hakkındaki kitabı.⁴⁵

8. *Mecmu'il Hakâik ve'r-Rakâik* (Şiir Divânı)⁴⁶.

9. *Nasru'l-Ayân 'alâ Şerri'l-İmyân*. Şair Ebi'l-'A'la el-Mâarrî'ye reddiye olarak kaleme almış olduğu eserdir.⁴⁷

10. *Muhtasaru fî İlmi'l-Meâni ve'l-Beyân*.⁴⁸

11. *et-Tefsiru'n-Nebevî*.⁴⁹

12. *el-Husâmü'l-Meşhûr fî'z-Zeb 'ani'l-İmâmi'l-Mansûr*. Mansûr Ali b. Selâhaddin'in imamlığına yapılan itirazlara reddiye olup San'a'daki Mektebetü'l-Câmii'l-Garbiyye'de yazma nüshası mevcuttur.⁵⁰

13. *Fethu'l-Hâlaik fî Şerhi Mecmu'u'l-Hakâik*⁵¹.

14. *Mecmu'u'l-Hakâik fî Memâdihi Rabbi'l-Halâik*.⁵²

³⁹ İbnü'l-Vezîr, *el-'Uzle*, s. 10-11.

⁴⁰ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 32. [Nâşirin mukaddimesi].

⁴¹ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 76. [Nâşirin mukaddimesi]

⁴² İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 36. [Nâşirin mukaddimesi].

⁴³ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 36. [Nâşirin mukaddimesi].

⁴⁴ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 35[Nâşirin mukaddimesi].

⁴⁵ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 76. [Nâşirin mukaddimesi]

⁴⁶ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 37. [Nâşirin mukaddimesi].

⁴⁷ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 33.

⁴⁸ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 76. [Nâşirin mukaddimesi].

⁴⁹ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 36. [Nâşirin mukaddimesi].

⁵⁰ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 6. [Nâşirin mukaddimesi].

⁵¹ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 76. [Nâşirin mukaddimesi]

15. *Te'dibü'l-Melekût fi'l-Acâib ve'l-Ġarâib*. Muhtasardır.⁵³

16. *Vâdihatü'l-Menâhic ve Fâdihatü'l-Fevâlic*.⁵⁴

Ayrıca İbnü'l-Vezîr, *en-Nihâye* ve *el-Mahsûl* adlı eserlerin müellifi olan Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606) hüsun ve kubuhun akliliğini inkâr konusunda reddiyeler yazmıştır.⁵⁵

5. Görüşleri

İbnü'l-Vezîr dinin temel konularını yedi grupta toplar: Bunlar zarurî ilimlerin ispatı, Allah'ın varlığı, birliği, isimleri, nübüvvetin gerekliliği, fark gözetmeden peygamberlere iman ve bi'datları terk şeklinde özetlenebilir. İlkelerin ilk altısı İslâm'ın bütünüdür ve bunlara muhalefet etmek veya haklarında görüş belirtmek küfürdür. Bütün insanlar fitrî olarak, Kitap ve Sünnet'te detaylı bir şekilde yer alan bu ilkeleri genel çerçevede içinde kavramaya yatkın olduklarından bunlarla ilgili ispat ve istidlâl gerek yoktur.⁵⁶

İbnü'l-Vezîr Kur'an'ın kişiyi imana yönlendirdiğini, şüphe karanlığından çıkardığını düşünür. Kur'an "*Vâcibu'l vücud ve kemâl-i mutlak olan Allah'ı tanıtır ve yasalarını öğretir.*" ifadesiyle de Kur'an'ı bilmenin önem ve gerekliliğini vurgular.⁵⁷

Hadis ilmi hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir: "*Kur'an'dan sonra gelen ilk ilimdir ve İslâmî ilimlerin temelini oluşturur. Kur'an'ı insanlara anlatarak açıklayan, Hz. Peygamber'in, sahabenin, tâbiunun mirası olan bir ilimdir. Tüm İslâm âleminin üzerine bereketi vardır ve İslâm dininde delil alanında göze çarpan alandır. Özü itibariyle dini hükümler hadisten çıkmıştır. Kur'an tefsirlerini, nahvin kurallarını ve vaazın inceliklerini süsler. Allah, onunla kötüden iyiyi ayırır. Aynı şekilde hadis,*

⁵² İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 38. [Nâşirin mukaddimesi].

⁵³ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 32. [Nâşirin mukaddimesi].

⁵⁴ Özervarlı, "İbnü'l-Vezîr", *DİA*, XXI, 242; İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 83-86, 103; *el-'Uzle*, s. 15.

⁵⁵ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 24. [Nâşirin mukaddimesi].

⁵⁶ İbnü'l-Vezîr, *İsârü'l-Hak*, s. 21.

⁵⁷ İbnü'l-Vezîr, *el-'Avâsim ve'l-Kavâsim*, I, 111. [Nâşirin mukaddimesi]. Hüsün-Kubuh meselesi hakkında Fahreddin er-Râzî, gençlik döneminde Eş'ariyye'nin yaygın görüşüne uymuş ve bu konunun nakille bilinebileceğini savunmuştur. Ancak son eserlerinde Mâtürîdî'nin (ö. 333) görüşüne yaklaşarak bu değerleri taşıma açısından ilâhî fiillerle kulların fiilleri arasında ayrıma gitmiştir. Buna göre ilâhî fiiller hüsün-kubuh ölçüsü dışında olup O'nun fiilleri için bir değer ayırımına gidilemez. Kulların fiillerine gelince bu konuda yegâne hâkim unsur akıldır. Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 93.

usulcünün ilmini ortaya koyması için ondan çıkardığı, fâkihin zekâsını ve anlayışını ortaya koyduğu, nahivcinin lafzı en mükemmel şekilde ifade ettiği, sufi, müfessir ve tüm âlimlerin kendisinden faydalandığı ve beslendiği bir ilimdir. Bu ilim, kendisine sahip olan kişiyi doğru yola götürür ve ona saygınlık kazandırır. Sünneti bilen başka bir sığınağa ihtiyacı yoktur, sünneti bilmek cennete gidebilmek için kullanılan doğru bir yöntemdir.”⁵⁸

Talebelik hayatını anlatırken gençliğini kelâm ve cedel ilimleriyle çeşitli mezhep telakkileri uğrunda harcadığını belirtmiş ve bunun “*aklî istidlâlin vâcib, taklidin ise küfür olduğu*” yönündeki düşüncesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ancak daha sonra kelâm ilmiyle ilgili fikirleri değişmiş ve bu ilim hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Bu ilim faydası olmayan güçlü Yunan fikirlerinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Çok derin fikirleri kesin delile ulaştıran bir üslubu ve yöntemi olmamasından dolayı vakit kaybıdır. Ayrıca bu ilim, ümmetin birliğinin parçalanmasının ve birbirlerini küfürle itham etmelerinin de sebeplerinden biridir.*”⁵⁹

Kelam ilmine yönelik eleştirilerine devam ederek, kelâmın nebevî bir yöntem olmadığını savunur. Bu konudaki tenkidini açıklarken “*Eğer kelam nebevî bir metod olsaydı, Kur’an’ın ve diğer mukaddes kitapların araz ve cevher gibi konulara yer vermesi gerekirdi. Hâlbuki kelâm âlimleri, sağlam bir iman için akıl yürütmeyi zarurî görmekle birlikte, herkesi aynı istidlâl biçimini veya yalnızca kelâmî istidlâlleri uygulamaya mecbur tutmamışlardır.*” der. Ona göre, Kur’ân âyetlerinin rubûbiyyet, tevhid ve nübüvvetin aklen ispatında kâfi gelmediği düşüncesi bir yanılgıdan ibarettir. Zira Kur’an’da çeşitli aklî istidlâlleri ihtiva eden ve bilhassa Allah’ın varlığını belirten birçok âyet bulunmaktadır. Arazların hudûsu⁶⁰, imkân⁶¹, ahval⁶², tevlîd⁶³, tafra⁶⁴ gibi

⁵⁸ İbnü’l-Vezîr, *el-‘Avâsım ve’l-Kavâsım*, I, 107-108, 111[Nâşirin mukaddimesi].İbnü’l-Vezîr’in hadis usulü ve istilahlara dair daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Özdemir, *İbnü’l-Vezîr el-Yemânî (ö. 840/1436) Hayatı ve Hadisçiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2012, s. 51-112.

⁵⁹ İbnü’l-Vezîr, *el-‘Avâsım ve’l-Kavâsım*, I, 111. İbnü’l-Vezîr’in kelâmî meselelerdeki görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Emirdağı, *İbnü’l-Vezîr’in Hayatı, Şahsiyeti, Metodu ve Kelâmî Görüşleri*, s. 52-144.

⁶⁰ Evrenin yaratılmışlığı öncülüne dayanarak Allah’ın varlığını ispat etmek için başvuru delillerden biri. Daha geniş bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, “Hudûs”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 304-309.

⁶¹ Olabilirlik anlamında mantık ve felsefe terimidir. Daha geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, “İmkân”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 224-225.

⁶² Allah’ın sıfatları ve ontoloji konularıyla ilgili olarak bazı kelam bilginlerinin ortaya attığı teorinin adıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Ahval”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 190-192.

⁶³ Kulun iradî fiillerinin ilâhî bir tesir olmadan birbirini meydana getirdiği esasına dayanan Mu‘tezile’ye ait teoridir. Daha geniş bilgi için bkz. Osman Demir, “Tevlîd”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 38-39.

nazariyeler ihtilaf ve karışıklığa yol açtıkları için usûlüddîn açısından bir fayda sağlamamaktadır.⁶⁵ Bu bağlamda İbnü'l-Vezîr teorik konularla uğraşan kelâmcının durumunu, henüz ortaya çıkmayan bir hastalığa karşı önceden ilaç kullanan kişinin durumuna benzetir. Ona göre yıllarca kelâm konuları ile uğraşılsa bile yine de tahmin edilemeyen ve cevabı düşünülemeyen itirazların ortaya çıkması mümkündür.⁶⁶

İbnü'l-Vezîr, kelâm ilmiyle kesin bir sonuca ulaşamayınca, Kitap ve Sünnet'e dönerek bunları incelemeye başlamıştır. İncelemeleri sonunda elde ettiği sonucu şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Âyet ve hadislerde inanç esaslarını ispatlayan yeterli derecede kanıt, İslâm muhaliflerine karşı cevaplar, bunların yanı sıra tebliğ ve irşada yönelik çeşitli yöntemler de mevcuttur.*” En son ulaştığı bu nokta kendi ifadesiyle manevî olarak şifa bulup rahatlamasını sağlamış⁶⁷ ve geri kalan ömrünü de “*kesin bilgiye ve manevî kurtuluşa ulaşmada en kısa ve fitrata en uygun yol*” şeklinde tanımladığı sahâbe ve Selef yolunu açıklamaya ve yenileştirmeye adanmıştır.⁶⁸ Ancak şu hususu da belirtmeliyiz ki naslardaki istidlâl metodunu öne çıkarmasının yanında akla da vurgu yapan İbnü'l-Vezîr, kuru nakil ve taklit anlayışını eleştirmiştir. Onun karşı çıktığı aklilik, Aristo ve Yunan düşüncesine dayalı mantıkî kurallar ve felsefî istidlâllerdir. İbnü'l-Vezîr, Kur'an ve Sünnet çerçevesindeki vahyin metot, işleyiş ve hedeflerine uygun bir akliliği felsefî-kelâmî akılcılığa tercih etmiştir.⁶⁹ İbnü'l-Vezîr'in yaşadığı hicri VIII. yüzyılda akli ilimler daha ön plandaydı. Özellikle Zeydi-Mu'tezilî mezhep yayıldıktan sonra (insanların çoğu ona intisap etmişti), selef metodu hoş görülmemekteydi.⁷⁰

Sonuç

Bu makalenin sonucunda İbnü'l-Vezîr'in hayatında bazı kırılma noktalarını fark ettik. İbnü'l-Vezîr neredeyse tüm hayatını telif ve tedrisle geçirmiştir. Döneminde “mutlak müçtehit” olarak tanımlanan İbnü'l-Vezîr, taklitten hoşlanmaz ve kendi

⁶⁴ Cismın mesafenin bir kısmını sıçrayarak geçtiğini ileri süren, anti-atomcu tabiat felsefesini temellendirmeye ilişkin bir kelâm ve felsefe terimi. Daha geniş bilgi için bkz. Burhan Köroğlu, “Tafra”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 371-372.

⁶⁵ Özervarlı, “İbnü'l-Vezîr”, *DİA*, XXI, 241.

⁶⁶ Özervarlı, “İbnü'l-Vezîr”, *DİA*, XXI, 241.

⁶⁷ İbnü'l-Vezîr, *er-Ravzü'l-Bâsim*, s. 13. [Nâşirin mukaddimesi].

⁶⁸ İbnü'l-Vezîr, *İsârü'l-Hak*, s. 21.

⁶⁹ Özervarlı, “İbnü'l-Vezîr”, *DİA*, XXI, 240.

⁷⁰ Ahmed Efendi, *Kavaidü'l-Menhec*, s. 74.

düşüncelerini özgürce dile getirirdi. Hayatını İslam'a hizmet, insanlar arasındaki ihtilafları gidermeye çalışarak mücadeleyle geçirmiştir. Onun bu mücadelecilik kişiliği eserlerine de yansımıştır. Nitekim *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım* adlı eserinde bu cedelci üslup açıkça görülmektedir. Nefisüddîn b. İbrâhim el-Alevî ve Muhammed b. Abdullah b. Zuhayre eş-Şâfiî gibi âlimlerle görüşükten sonra Selef anlayışını benimseyen İbnü'l-Vezîr, kelâm ilminden uzaklaşmış ve kelamcılara sert tenkitlerde bulunmuştur. Örneğin, kelâm âlimlerini hastalık vuku bulmadan önce hastaya ilaç veren bir kişiye benzetmiştir. Buradan da bu âlimlerin faydasız işlerle uğraştığı gibi bir görüşe sahip olduğunu düşünebiliriz. İbnü'l-Vezîr'i de, kendisine muhalif olanlar kıyasıyla eleştirmiştir. Bu duruma dayanamayan İbnü'l-Vezîr hayatında bir kırılma noktası daha yaşamış ve uzlete çekilmiştir. Bu dönemde nefisini tezkiye eden ve ibadetin tadına varan İbnü'l-Vezîr gençliğini bu şekilde geçirmede için hayıflanmıştır.

Sonuç olarak, İbnü'l-Vezîr Yemen'de yetişen çok değerli bir âlimdir. Onun bu ilmî yetkinliğinde yaşadığı çevre ve tarihî dönemin etkisi çok barizdir. Kelâm, hadis, tasavvuf gibi alanlara yönelmesinde de yaşadığı dönem ve çevrenin etkisi çok önemli bir paya sahiptir.

Kaynakça

Acelî, Muhtâr b. Mahmud el-Mu'tezilî, *Kitabu'l-İstiksâ fi mâ Belağnâ min Kelâmi'l-Kudemâ*, Kahire 1999.

Demir, Osman, "Tevlîd", *DİA*, İstanbul 2012, XLI/38-39.

Emirdağı, Haşim, *İbnü'l-Vezîr'in Hayatı, Şahsiyeti, Metodu ve Kelâmî Görüşleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2009.

Habeşî, Abdullah Muhammed, *Mesâdirü'l-Fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Ebûzabî 2004.

İbnü'l-Vezîr, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrahim b. Alî, *İsârü'l-Hak 'ale'l-Halk fi Reddi'l-Hilâfât 'alâ Mezâhibi'l-Hak min Usûli't-Tevhîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

-----, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zeb 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım*, thk ve neşr. Şuayb Arnâut, Müessesü'r-Risale, Beyrut 1994.

-----, *er-Ravzü'l-Bâsim Muhtasarü'l-'Avâsım ve'l-Kavâsım*.

-----, *Tercîhu Esâlîbi'l-Kur'ân 'alâ Esâlîbi'l-Yûnân*, Kahire 1948.

-----, *el-'Uzle ve Kabûlü'l-Büşrâ bi't-Teysîr li'l-Yüsrâ*, Dâru's-Sahabeti li't-Türâs, Tanta 1992.

Kaya, Mahmut, "İmkân", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/224-225.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

Kettânî, Muhammed Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Meâ'cîm ve'l-Meşyahât ve'l-Müselâlat*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1982.

Köroğlu, Burhan, "Tafra", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/371-372.

Malatî, Zeynüddîn Abdülbâsî b. Halil b. Şahin, *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2002.

Makrizî, Takiyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkadir, *es-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

Özdemir, Ahmet, *İbnü'l-Vezîr el-Yemânî (ö. 840/1436) Hayatı ve Hadisçiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2012.

Özervarlı, M. Sait, "İbnü'l-Vezîr", *DİA*, İstanbul 2000, XXI/240-241.

Said b. Ahmed Efendi, *Kavaidü'l-Menhec İnde İbnü'l-Vezîr el-Yemeni*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2007.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *ed-Dav'ul-Lâmî' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Beyrut trs.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini men Ba'de'l-Karni's-Sabi'*, thk. Muhammed Hasan Hallâk, Dâru İbn-i Kesîr, Beyrut 2006.

Taşçı, Özcan, *Son Mutezile Kelamcısı Takiyyüddin Necrani*, Sentez Yayım ve Dağıtım Tic. San. A. Ş, Bursa 2013.

Tomar, Cengiz, "Resûlîler", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV/2.

Topaloğlu, Bekir, "Hudûs", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/304-309.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Ahval", *DİA*, İstanbul 1989, II/190-192.

-----, "Fahreddîn er-Râzî", *DİA*, İstanbul 1995, XII/93.

Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Malâyîn, Beyrut 1996.